

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

КОНДАКОВА ДАР'Я ЮРІЇВНА

УДК 821.161.1 – 82.14

**ПЕТЕРБУРЗЬКИЙ ТЕКСТ У СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ЛІРИЦІ:
ВЕКТОРИ ХУДОЖНІХ ПОШУКІВ**

10.01.02 – російська література

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі російської та зарубіжної літератури Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, доцент
Корнієнко Оксана Олександрівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри російської та зарубіжної
літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Московкіна Ірина Іванівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри історії російської літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
Кузьменко Марина Володимирівна,
Київська Гуманітарна Академія,
доцент кафедри романо-германської філології.

Захист відбудеться «24» листопада 2014 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.22 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9 (ауд. 232).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «23» жовтня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. Д. Осмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертаційного дослідження. Поняття *петербурзький текст російської літератури* увійшло в літературознавство у другій половині минулого століття. Враховуючи досвід попередників (роботи з «літературного краєзнавства» М. П. Анциферова, П. М. Столпянського та ін.), В. М. Топоров визначив низку показників «приналежності до петербурзького тексту», виділив міфи, значимі для формування й розвитку даного феномена.

У працях представників тартусько-московської школи (Вяч. Вс. Іванов, Ю. М. Лотман, З. Г. Мінц, В. М. Топоров та ін.) осмислювалася семіотична модель культури міста, гетерогенна структура, здатність петербурзького тексту російської літератури до міфо- й текстотворення.

У сучасній науковій літературі це поняття поступово позбувається лапок, але про його остаточну універсалізацію говорити передчасно, підтвердженням тому є численні дискусії про сутність явища: від осмислення його меж до полеміки щодо правомірності самого вживання.

Проте останнім часом все більш очевидним стає, що вивчення петербурзького тексту є частиною проблеми особливостей функціонування надтекстів, зокрема, міських текстів. Петербурзький текст став основою для формування понять «локальні тексти» і «тексти провінції».

Незважаючи на значний корпус різноаспектних досліджень проблеми петербурзького тексту російськими (В. М. Маркович, Н. Є. Медніс, М. В. Рождественська, І. П. Смірнов, Т. В. Цив'ян та ін.), українськими (Т. І. Агаєва, Н. Є. Крутікова, В. А. Левицький, В. Д. Нарівська й Г. А. Степанова, О. М. Ніколенко й Т. В. Шарбенко, Т. В. Філат) та європейськими вченими (Е. Ло Гатто, В. Шмід, Т. Хуттунен та ін.), спеціальної роботи, присвяченої петербурзькому тексту у сучасній російській ліриці, не існує. Розв'язання цього завдання викликає безсумнівний науковий інтерес, оскільки вочевидь є важливою складовою вивчення літературного процесу.

Можна стверджувати, що петербурзький текст багато в чому став моделлю осмислення динаміки культури в цілому. Він відбиває процеси саморефлексій, перехідні стани, зрушення в розвитку культури, показує активну динаміку в «перехідні» епохи, крім того, сам трансформується й модифікується.

Незважаючи на послідовну увагу до петербурзького тексту російської літератури, дотепер залишається чимало невивчених проблем і неохопленого художнього матеріалу. Усе перераховане вище обумовлює **актуальність** дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках комплексної наукової теми Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова – «Дослідження проблем гуманітарних наук».

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 3 від 22 листопада 2013 р.) та схвалено Науковою координаційною радою Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України на засіданні Бюро Наукової ради з проблеми

«Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 4 від 26 листопада 2013 р.).

Мета роботи – дослідити функціонування, трансформації та модифікації петербурзького тексту російської лірики межі ХХ – ХХІ ст.ст. у кореляції з динамікою художніх пошуків літератури.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

– узагальнити й систематизувати актуальні проблеми осмислення петербурзького тексту в сучасному науковому дискурсі;

– позначити й простежити особливості лєнінградського тексту й охарактеризувати його внутрішні системні зв'язки з петербурзьким текстом;

– проаналізувати функціонування петербурзького тексту у творчості поетів кін. ХХ – поч. ХХІ ст. (Гєннадія Григор'єва, Ігоря Вишневецького, Поліни Барскової, Юрія Шевчука), які представляють різні стильові течії, виявити основні тенденції трансформацій і модифікацій петербурзького тексту в їх поезії;

– розглянути специфіку індивідуально-авторських моделей петербурзького тексту російської лірики межі ХХ – ХХІ ст.ст. у співвідношенні з традицією літератури й динамікою сучасних художніх пошуків.

Об'єкт дослідження – петербурзький текст сучасної російської лірики у творчості Гєннадія Григор'єва, Поліни Барскової, Ігоря Вишневецького, Юрія Шевчука у контексті трансформацій і модифікацій семантичного ядра його моделі в динаміці художніх пошуків літератури.

Предмет дослідження – функціонування, трансформації й модифікації петербурзького тексту російської літератури.

Теоретико-методологічною базою дисертації є праці, присвячені вивченню: надтекстів і петербурзького тексту (В. В. Абашєва, Ю. М. Лотмана, Н. Є. Медніс, М. В. Рождєственської, В. М. Топорова, В. Шміда), сучасної російської поезії (Ю. В. Доманського, І. С. Заярної, Л. В. Зубової, Н. І. Іллінської, Ю. Б. Орлицького, Т. А. Пахаревої, Т. Хуттунєна), міфопоетичної парадигми літератури та стратегій функціонування й модифікації міфу в художньому мисленні (А. Є. Нямцу, І. П. Смірнова, Д. Л. Співака, В. М. Топорова, М. С. Уварова та ін.).

Для досягнення поставленої мети наукового пошуку й успішного розв'язання поставлених завдань було використано комплекс **методів** дослідження, а саме: структурно-семіотичний метод (для осмислення функціонування петербурзького тексту в сучасній російській ліриці); метод міфопоетичного аналізу (у зіставленні індивідуально-авторських моделей сучасних поетів із традиційним комплексом петербурзьких міфів); порівняльно-типологічний метод (з метою виявлення основних векторів трансформацій і модифікацій петербурзького тексту в сучасній російській ліриці, визначення системних зв'язків моделей петербурзького та лєнінградського тексту); метод інтертекстуального аналізу (в розгляді діалогу з традицією); елементи статистичного аналізу (при вивченні метричної системи досліджуваних авторів); елементи контекстуального аналізу дозволили вписати творчість Г. Григор'єва, П. Барскової, І. Вишневецького і Ю. Шевчука в контекст петербурзького тексту сучасної російської літератури.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше: розглянуті тексти комплексно досліджені як художні твори, що формують петербурзький текст сучасної російської лірики, та співвіднесені із класичною моделлю петербурзького тексту; виявлено основні тенденції трансформацій і модифікацій петербурзького тексту в поезії Г. Григор'єва, І. Вишневецького, П. Барскової, Ю. Шевчука; простежено трансформацію міфів про Петербург і на основі розглянутих поетичних текстів виділено та проаналізовано індивідуально-авторські міфи; визначено особливості лєнінградського тексту, охарактеризовано його внутрішньосистемні зв'язки з петербурзьким текстом ХХ – ХХІ ст.ст.; проаналізовано й осмислено динаміку петербурзького тексту в кореляції з полівекторністю сучасних естетичних пошуків літератури.

Теоретичне значення дисертації полягає в розкритті особливостей модифікації моделі петербурзького тексту в сучасній російській поезії, уточненні значеннєвих параметрів петербурзького тексту й міського тексту, визначенні парадигми й основних тенденцій трансформації петербурзького міфу.

Практичне значення досягнутих результатів полягає в тому, що матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані в лекційних курсах з історії російської літератури, у навчальних цілях, а також у подальших наукових дослідженнях динаміки російської літератури кін. ХХ – поч. ХХІ ст.ст.

Апробація результатів дисертаційного дослідження.

Основні положення й результати дисертації розкриті у виступах на наукових конференціях:

– *Всеукраїнських наукових конференціях за участю молодих учених*: «Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства: до 90-річчя Миколи Лукаша» (22 жовтня 2009 р., Київ); «Етнічні виміри універсуму: мова, література, культура» (14 квітня 2010 р., Київ); «Концепти та константи в мові, літературі, культурі» (14 квітня 2011 р., Київ); «Людина і соціум у контексті проблем сучасної філологічної освіти» (6 квітня 2012 р., Київ); «Мова, свідомість, художня творчість, інтернет у дзеркалі сучасних філологічних студій» (11 квітня 2013 р., Київ);

– *Міжнародних наукових конференціях*: «Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті розвитку європейської філологічної думки ХІХ – ХХІ ст. (до 175-річчя від дня народження О. О. Потебні)» (5 – 7 жовтня 2010 р., Харків); «Вектори розвитку літературного процесу ХХ століття й методи його дослідження», присвячена пам'яті Віктора Георгійовича Зінченка (5 – 7 травня 2011 р., Одеса); «Творчий спадок О. І. Білецького в новітніх парадигмах наукового знання: до 100-річчя від дня народження» (21 жовтня 2011 р., Київ);

– *Міжнародних наукових читаннях* до 90-річчя професора А. В. Кулініча «Літературознавство на межі ХХ – ХХІ століть: нові підходи та інтерпретації» (9 грудня 2011 р., Київ);

– ХІІІ, ХІV, ХV та ХVІ Всеросійських наукових конференціях «Петербургские чтения (Печать и слово Санкт-Петербурга)» (19 – 20 квітня 2011 р.; 23 – 25 квітня 2012 р.; 20 – 22 квітня 2013 р.; 12 – 14 квітня 2014 р., Санкт-Петербург).

Публікації: матеріали дослідження відображено в 9 публікаціях, серед них 5 – у наукових фахових виданнях України, 4 – у закордонних наукових збірниках.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу висновків і викладених на 215 сторінках, з них 188 сторінок основного тексту і 27 бібліографії (310 позицій).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено методи аналізу, ступінь вивчення порушених питань, новизна роботи; формулюються теоретичне та практичне значення досягнутих результатів, наводяться відомості про їх апробацію.

У **першому розділі** – «**Петербурзький текст у сучасному науковому осмисленні**» – визначається й уточнюється парадигма петербурзького тексту російської літератури, інваріантність його структури. Розділ складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі **1.1.** – «**Петербурзький текст: дискусії про сутність явища і його кореляції з регіональними міськими текстами**» – аналізуються дослідження, присвячені правомірності вживання поняття *петербурзький текст російської літератури*, простежується методологія вивчення цього феномену, розглядаються різні підходи до його осмислення та основні вектори дискусій.

Як показує аналіз, у дослідженні цієї теми найбільш актуальними є такі аспекти наукової рефлексії: динаміки петербурзького тексту, його міфопоетичної парадигми, кодів опису, кореляції з іншими надтекстами.

Вивчення петербурзького тексту є частиною ширшої проблеми – специфіки надтекстів. Серед них петербурзький текст займає особливе місце, оскільки саме з вивчення семіотики міста на прикладі Петербурга почалося активне дослідження міських текстів. Семіотичне осмислення міста в культурі й літературі, роботи, присвячені петербурзькому тексту, дозволили літературознавцям говорити у подальшому про наявність московського, київського, вятського, кримського, венеціанського, лондонського, паризького та ін. текстів. Найбільш активно розробляється дослідницька тема зіставлення петербурзького тексту з «локальними текстами», «текстами провінції». Також залишається актуальним аналіз однієї з ключових (за В. М. Топоровим) позицій петербурзького тексту – протиставлення Москви й Петербурга.

Поряд з архітектурними домінантами продуктивним при вивченні петербурзького тексту бачиться дослідження його природних кодів, до яких учені відносять ольфакторне та звукове тло міста (праці В. В. Лапіна), а також ландшафтний та звуковий коди (праці Л. Є. Ляпіної).

У підрозділі **1.2.** – «**Проблема меж петербурзького тексту**» – простежено два підходи до її осмислення в сучасних наукових працях: перший вважає дане явище обмеженим рамками певного історичного періоду, другий

наполягає на тому, що петербурзький текст виявляє своєрідну відкриту систему, яка продовжує свій розвиток.

Автор дисертаційного дослідження поділяє позицію В. М. Топорова, вважаючи, що Срібне століття оформлює й завершує традицію петербурзького тексту. Це аж ніяк не означає, що сам петербурзький текст припиняє своє існування із закінченням епохи Срібного століття. Завершується формування традиції, «канонічного» корпусу текстів, виділяється й закріплюється ряд міфів про Петербург. Петербурзький текст на цьому не завершується й у ХХ ст. активно розвивається, але вже в діалозі з певною традицією, спираючись на неї та апелюючи до неї.

Розвиток петербурзького тексту впродовж ХХ ст. дозволяє говорити про модифікацію явища. Зокрема, виникає ленінградський текст як своєрідне продовження петербурзького тексту. Ленінградський текст – це не просто літературні твори на певну тему, що належать до періоду існування міста під новою назвою. Мова йде про сприйняття комплексу петербурзьких міфів, що трансформувалися в літературі згідно з новими історико-культурними реаліями, поряд з виникненням нових образів.

Хронологічно ленінградський текст охоплює літературні твори, що пов'язані з існуванням міста у 20 – 80-ті рр. ХХ ст. (зокрема в період революції, громадянської війни, а також у роки доленосних та епохальних подій Великої Вітчизняної війни). Блокадна тема як важлива складова ленінградського тексту, безсумнівно, становить величезний інтерес і потребує історико-літературознавчого коментаря.

У підрозділі **1.3. – «Петербурзький міф і його місце в структурі петербурзького тексту»** – досліджено особливості розкриття зазначеної теми. У науковій літературі останніх десятиліть петербурзький текст багато в чому став моделлю осмислення динаміки культури в цілому. Спостерігається сплеск дослідницької уваги до міста як метафізичного простору, Петербург все частіше розглядається крізь призму міфопоетичного погляду (праці М. Н. Віролайнен, Д. Л. Співака, М. С. Уварова).

До традиційних міфу творіння, есхатологічного міфу про кінцеву катастрофічну загибель міста, «літературних» міфів, «мовних» міфів, міфу про Мідного вершника, про особливе місцезнаходження додається ціла низка нових. Це зв'язок петербурзького міфу зі столичним міфом, московським міфом. У зв'язку з онтологічною зміною парадигм, що корелює з подіями 1910 – 20-х рр., поступово формується інший канон осмислення Петербурга-Петрограда, у якому на перше місце виходить соціально-ідеологічна парадигма (в історико-культурному плані вона завершується черговим перейменуванням міста з Петрограда на Ленінград). У перші роки радянської епохи формується міф про Ленінград – колыску революції, молоде місто, місто-трудівник, місто Леніна. В «офіційній» радянській літературі затверджується канон сприйняття міста з новим семантичним наповненням, пов'язаним з новою назвою. Есхатологічний міф поступово заміщається ідеологічним, модель руйнування – моделлю творення (місто-робітник, місто праці). Семантичним ядром ленінградського періоду історії стає «будівельний» міф: нове суспільство, нова культура, нове місто, новий

молодий Ленінград. Саме тоді закріплюється евфемізм «місто на Неві» (спостереження М. В. Рождественської) як певний спосіб уникнення частого вживання імені пролетарського вождя, своєрідна прихована опозиція надмірній ідеологізації. Комплекс традиційних петербурзьких міфів у радянську епоху співвідноситься з історичним часом.

У підрозділі **1.4.** – «**Московський і петербурзький тексти: вектори дослідження опозиції**» – відзначається тенденція до збільшення кількості міждисциплінарних праць, що перебувають на перетині літературознавства, культурології, історії. Протиставлення Москви та Петербурга викликає інтерес з боку філософів (праці В. В. Ванчугова, М. С. Уварова), ключовим у цій опозиції залишається міфоутворюючий фактор. Петербург формує свій міф як «град Святого Петра». Відносно ж Москви, незважаючи на продуктивну рецепцію деяких мотивів, що черпалися з давньоруської літератури (у т. ч. про Св. Петра, як показано М. П. Одеським), про формування подібного міфу не йдеться. Поряд з опозицією Москва – Петербург у рамках досліджень петербурзького тексту простежується також протиставлення Києва, Москви й Петербурга (від робіт Г. П. Федотова, написаних на поч. ХХ ст., до сучасних студій М. Н. Віролайнен).

У підрозділі **1.5.** – «**Сучасна петербурзька поезія та її зв'язок із феноменом петербурзького тексту**» – систематизуються підходи до вивчення петербурзького тексту у сучасній російській ліриці.

Численні поетичні антології, видані в Петербурзі в останнє десятиліття відбивають багате літературне життя міста, дають підстави констатувати багатовекторність художніх пошуків. Аналіз творів сучасних поетів, що живуть у Петербурзі й/або пишуть про Петербург, виявляє тенденцію сучасної російської поезії до творчого переосмислення традиції петербурзького тексту російської літератури.

У другому розділі – «**Розвиток традиції: петербурзький текст в інтерпретації "пізніх петербуржців" (на матеріалі творчості Геннадія Григор'єва)**» – простежується традиція Срібного століття в динаміці петербурзького тексту ХХ ст. й визначається специфіка моделі петербурзького тексту, створеної неокласиками.

Починаючи з другої половини 40-х і до кінця 80-х рр. ХХ ст. все більш посилюється поділ літератури на «офіційну» («підцензурну») і «неофіційну» (одержала згодом назву «андеграунд»). Відбувається помітна зміна семантичних ядер. «Офіційна» література представляє Ленінград як місто-герой, місто переможців, зі славетним минулим, та орієнтується на поезію 1920-30-х р.р. і класичну російську поезію ХІХ ст. «Неофіційна» література розвиває лінію «спадковості», орієнтуючись на осмислення Петербурга у поезії межі ХІХ – ХХ ст.ст. Це обумовлює позначення, що закріпилося в історії культури, покоління ленінградських поетів як «пізніх петербуржців», у чийх творах з новою силою актуалізуються ідеї творчої волі художника.

У поезії одного з «пізніх петербуржців» Геннадія Григор'єва, який розвиває неокласичну традицію, послідовно реалізується ідея про Петербург як духовно-культурний континуум. Картина світу в зображенні поета є

неоднозначною. Поряд із традиційним набором локусів простежуються елементи есхатологічного міфу (вірш «Болото»).

Яскраво виражений у поезії Григор'єва кліматично-метеорологічний комплекс. Образи дощу й заметілі перегукуються з відповідними образами блоківської поезики, а складний ольфакторний комплекс – із запахами Петербурга Ф. М. Достоевського. Лінія спадковості й апеляція до поезії Срібного століття (особливо блоківських театральних образів, «Поэме без героя» А. А. Ахматової та ін.) виявляє себе в темі героя на сцені, ідеї театралізації життя, поданого в петербурзьких декораціях. У синхронічному розрізі творчість Григор'єва являє собою поетичний діалог із сучасниками (Олександром Кушнером, Йосипом Бродським).

Характерною для петербурзького тексту поезії Григор'єва є поєднання історичної конкретики і метафізичного виміру, опосередковане семіотикою міста. Завдяки парадигмі культури, місто набуває позачасового значення духовного центру. Багато віршів автора, що пронизані елегійним настроєм і актуалізують ряд біблійних алюзій (наприклад, у віршах «Душа не поладила с телом...», «Белые ночи») занурюють читача в область метафізичного, повертаючи до думки про вибір шляху й власної ноші.

Іронічний модус, самоіронія, травестія, модель деконструкції корелюють у поезії Григор'єва з поетичним осмисленням сучасності, що виявляє ознаки бездуховності (мотив маски, безвихідності та ін.). Поет вибудовує у своїх творах парадигму, аксіологічними й естетичними орієнтирами якої стають духовність і висока культура.

Григор'єв актуалізує літературний контекст традиційних образів і мотивів, характерних для петербурзького тексту російської літератури взагалі й періоду Срібного століття зокрема, обігрує й розширює їх семантику, при цьому використовує широкі можливості різних засобів художньої виразності (особливу продуктивність ритмічних фігур, алітерації, омонімії виявляють вірші «Летний сад», «Тихо вьётся вдоль реки...», «Коса» та ін.).

Інтертекстуальне поле поезії Григор'єва (безумовні орієнтири – О. С. Пушкін й О. О. Блок), а також аналіз ритмічних особливостей віршів поета (схильність до чітких строфічних форм; перевага класичних розмірів над некласичними; тяжіння до двоскладових розмірів, і найбільше до ямба, а в некласичних видах – до триударного дольника «цветаєвського типу») розкривають не тільки особливості індивідуально-авторських стратегій поета, орієнтованого на традиції класики ХІХ і межі ХІХ – ХХ ст.ст., але й презентують один із характерних векторів естетичних пошуків сучасної російської поезії в її неокласичній версії.

У третьому розділі – «Ленінградський текст як нова складова петербурзького тексту: художні особливості й системні зв'язки» – простежується специфіка ленінградського тексту і його співвідношення з петербурзьким текстом російської літератури. У ХХ ст. петербурзький текст зазнає істотних трансформацій, що обумовлено комплексом екстра- та інтралітературних чинників. Формується ленінградський текст, що має полісемантичну матрицю (місто трьох революцій, місто-трудівник тощо).

Починаючи з 40-х рр. ХХ ст. невід'ємною складовою лєнінградського тексту стає осмислення блокади з актуалізацією полісемантичного ядра: місто-герой, місто-страдник, місто – втілення мужності й мучеництва. Як в «офіційній», так і в «неофіційній» літературі акцентується увага на величі подвигу блокадного Лєнінграда, його непереможному життєвому началі.

У підрозділі **3.1.** – «Лєнінградський текст: історико-культурні чинники формування й функціонування» – доводиться, що лєнінградський текст є модифікацією петербурзького тексту. Показано, що важливе концептуальне ядро лєнінградського тексту становить осмислення трагічної історії блокади в роки Великої Вітчизняної війни й відбиття цієї теми в художній літературі. Простежуються актуалізація й творче переосмислення блокадної теми у сучасній поезії (спираючись на відкриття нових історичних відомостей, фактів і документів), зокрема, на прикладі творів Поліни Барскової й Ігоря Вишневецького. Як показав аналіз, творчість цих поетів, значною мірою орієнтованих на настанови неоавангарду, глибоко сприйняла й засвоїла традицію петербурзького тексту. Відтак лєнінградський текст продовжує розроблятися в російській поезії кін. ХХ – поч. ХХІ ст.ст. як нова складова петербурзького тексту.

У підрозділі **3.2.** – «Специфіка авторської моделі петербурзького тексту (на прикладі твору Ігоря Вишневецького «Лєнінград»)» – аналізуються художні особливості індивідуально-авторського осмислення блокадного міста.

У творі поета та літературознавця І. Вишневецького «Лєнінград» культурне поле петербурзького тексту в його новому втіленні – тексті лєнінградському – акумулює навколо себе низку імен, топонімів, значень, характерних для даного явища російської літератури. Простежується, насамперед, розвиток петербурзького міфу про заснування міста, міфу про Петра-деміурга. Корпус петербурзьких міфів стає визначальним чинником динаміки сюжету. Спостерігається загострення уваги на позачасовому, міфопоетичному, затверджується міф «Петербург – четвертий Рим», який підкреслюється ритуальністю описів загибелі міста.

«Лєнінград» як зображення катастрофи людини, її відродження в новій якості та досягнення просвітлення внаслідок подолання тяжких випробувань перегукується зі змістом статті О. О. Блока «Крушение гуманизма». Головний герой «Лєнінграда», композитор Гліб Альфа, вочевидь, є спадкоємцем блоківської «людини-артиста». Світосприйняття ліричного героя й авторська інтерпретація лєнінградського тексту подано через свідомість людини-творця. Петербург у Вишневецького постає як сакральнo-духовний простір, топос, що завдяки багатій історії та культурі, стимулює творчу особистість і волю художника. Надісторичний і крос-культурний контекст осмислення Петербурга свідчить про розширення внутрішньої, творчої волі ліричного героя.

«Лєнінград» Вишневецького виявляє собою полікодовий текст, де в якості метатексту виступає музично-поетичний екфразис: поєднання словесних описів та музики, створеної головним героєм, зі спробами зафіксувати ритмічну схему майбутнього музичного твору (введення в текст схематично записаних

музичних фрагментів). Подібний синтез різних видів мистецтва (літератури, музики), літературних родів (епічного, ліричного, драматичного), а також складна композиційна організація тексту, разом з поліфонією й поліметрією, є характерними стратегіями розвитку сучасної російської поезії, орієнтованої на компетентного читача – глядача – реципієнта художнього твору.

У підрозділі **3.3. – «Петербурзько-ленінградський текст поетичних циклів Поліни Барскової, орієнтованих на настанови авангарду»** – досліджено специфіку петербурзького тексту в аспекті художнього засвоєння багатой спадщини російської культури.

Петербурзький текст у творчості сучасної письменниці Поліни Барскової представлений, як і в Ігоря Вишневецького, з точки зору художника-творця, людини культури, митця, що переживає закінчення Срібного століття, та протистоїть трагедії війни й блокади і, ширше – трагедії століття.

У поетичному циклі «Сделанность (Ленинградские картины)» втіленням гармонії в мистецтві, у самому житті, є художник Ph, який і в голодному, напівпритомному стані продовжує сприймати Петербург художньо, професійним поглядом живописця.

У цьому циклі Барскова звертається до криптографічної зашифровки імені художника, однак аналіз наявного в тексті біографічного матеріалу, наведених фрагментів мемуарів, а також низка конкретних деталей дозволяє чітко визначити прототип героя Ph, яким був художник Павло Філонов, який помер від голоду в блокадному Ленінграді. Авторська примітка в постпозиції до циклу, де висловлюється подяка співавторам, серед яких названо ім'я Філонова, є «підказкою» для визначення прототипу. Згадуючи в ряді співавторів поета XVIII ст. Саят-Нова (ашуга, чия поезія відрізнялася ерудицією, загадками та мовною грою), Барскова натякає на техніку прочитання власного поетичного циклу. У тексті зашифровка імені героя є поліфункціональною і вказує як на трагедію приреченого на невідомість, «творчу блокаду» художника, зацькованого владою, так і на типовість драматичної долі загиблих у блокаду ленінградців.

Трагічне звучання художньо підкреслюється наявною в циклі алітерацією [стр – р – т], що анаграматично сполучається з фонікою слова «смерть». Однак герой не боїться зазирнути в очі смерті, що підкреслює внутрішня рима «смотреть – смерть»; більше того, він вдивляється у неї як художник, запам'ятовуючи деталі.

Картини історичної дійсності у проаналізованих поетичних циклах Барскової подано поруч із біблійними образами й сюжетами (про Лотову дружину), античними міфами (про Орфея-творця, Орфея та Евридіку), що переводить план зображення з історичного в позачасовий простір, розширюючи й підсилюючи епічні масштаби трагедії.

За допомогою численних монологів і особливого ракурсу бачення героїв автор досягає ефекту потоку свідомості. Завдяки багатоголосцю (голоси художника, його сестер, улюбленої дружини й міста) створюється рельєфна, багатомірна картина блокадного Ленінграда. Характерні риси ленінградського тексту Барскової становлять використання історичних фактів, орієнтація на документ і водночас присутність переосмисленого міфу, особлива увага до

рамкових елементів, широке ремінісцентне тло класичної реалістичної й модерністської літератури.

Назва циклу, що відсилає до концепції «сделанности» аналітичного мистецтва Павла Філонова й полісемантичність підзаголовку циклу (картини художника та картини блокадної дійсності), а також приклади криптографії, багате інтертекстуальне підґрунтя тощо виявляють вектор інтелектуалізації сучасної поезії, що адресована посвяченому читачеві. Мовна гра, майже повна відсутність рим і сам стиль циклу, вочевидь, є проявами естетичних пошуків сучасного неоавангардного мистецтва.

Підтвердженням цьому слугує і художня специфіка циклу Барскової «Пылкая Дева, или Похождения Зинаиды Ц.», якому властиві складна структурна організація, експерименти в області форми (відсутність пунктуаційних знаків, використання анжамбманів, авторська розбивка рядків при загальній астрофічній побудові тексту, графічне виділення фрагментів); особлива увага до рамкових елементів (наявність назв і присвяти до кожного із фрагментів циклу); поліметричний репертуар (чергування тристопного хорея, вільних ямбів, анапестичних рядків і акцентоване тяжіння до верлібру); широке інтертекстуальне поле тощо.

У центрі уваги Барскової в розглянутих поетичних циклах – творча особистість (художник, поет, перекладач), що перебуває в блокадному Ленінграді. Відбувається переосмислення ролі людини в історії: геніальний художник або слабка поетеса й перекладачка – обое вони героїчно загинув в блокаду люди-мученики. Широкий культурний контекст (французькі символісти й Срібне століття в Росії) тісно переплітається з історичним контекстом – Ленінградом у блокаді й сприйняттям цього історико-культурного феномену людиною ХХІ століття.

У четвертому розділі – «Синтез різних мов культури в інтерпретації петербурзького тексту (на матеріалі творчості Юрія Шевчука)» – зосереджено увагу на складній синтетичній природі досліджуваного феномена. У 70-х рр. ХХ ст. відбувається зародження російської рок-поезії й музики. Рок-поезія успадковує настанови модернізму, визначає один із постмодерністських векторів розвитку, актуалізуючи тенденцію до синтезу мистецтв і цим самим відроджуючи ідею синкретичної єдності літератури й музики.

Індивідуально-авторський міф Ю. Шевчука про Петербург структурує багатолічність міста у всіх його іпостасях (Вавилон, парадиз, цвинтар, культурна столиця), а опосередкований зв'язок Петербурга й Трої в Шевчука нагадує про традиційну модель «міста-діви» й «міста-блудниці». Історико-культурні крос-референції поета охоплюють часові межі від часу заснування Петербурга дотепер. У сфері літературних ремінісценцій для Шевчука особливо значущими є імена О. С. Пушкіна, Ф. М. Достоевського, О. О. Блока, С. О. Єсеніна, також відзначаються певні образи «фантастичного міста», пов'язані із традицією М. В. Гоголя й Ф. М. Достоевського. Проведені спостереження демонструють, що у ліриці поета класичні розміри (особливо трискладові) домінують над некласичними.

Петербурзький текст у ліриці Шевчука функціонує на різних рівнях, демонструє творче продовження традиції. На рівні колірної палітри місто забарвлене у гаму, яка формує й підсилює його метафізичне сприйняття. У віршах «Белой ночью» і «Белая ночь» виявляє себе підкреслена амбівалентність петербурзької білої ночі. В інших віршах Шевчук підсилює графічність зображення, приділяючи особливу увагу контрасту чорного й білого (у т. ч. на метафізичному рівні: «в эту белую ночь, да в тёмные времена»). Портрет Петербурга в його ранній ліриці нагадує світлину в сірих відтінках, а у віршах останніх років місто відзначене яскравими кольорами («Питер, прогулка»).

Метафізичність, властива петербурзькому тексту, виявляє себе у Шевчука в тому, що культура й природа в його поезії часто є як певною єдністю: природно-кліматичні явища підкреслюють архітектурні або історико-культурні деталі («в каналах вода отражает мосты и стога куполов»); часто повторюються «парні» образи пилу і каменю (пил на граніті, пил на каменях міста); світло білої ночі й перетворення міста/ліричного героя і т. д. Природа й культура, з погляду автора, саме у поєднанні набувають особливої цінності, утворюють особливий петербурзький світ і мікроклімат: з одного боку, «Питер – конец природы» («Питер, прогулка»), з іншого – це центр культури.

Авторська версія есхатологічного міфу простежується, зокрема, у вірші «Питер», у якому місто представлено як живе, наділене душею, таке, що виявляє здатність до споглядання, роздумів, це дозволяє говорити про антропоморфність міста, на відміну від його зооморфності у вірші «Чёрный пёс Петербург».

Ідея гармонійного цілого за умов сучасності простежується у творчості рок-поетів Костянтина Кінчева й Рикошета (Олександр Аксьонов), приміром, у тексті «Мой город». Прагнення до синтезу в умовах хаосу, зображення двох міст у єдності їх протилежностей на ремінісцентному тлі (вірші О. Е. Мандельштама, пісня «Московские окна» на слова М. Л. Матусовського) демонструє актуалізацію кодової опозиції Москви – Петербургу та її творче переосмислення на новому витку розвитку сучасної російської поезії.

Для російської літератури стала традиційною ідея Москви як третього Рима, проте саме місто на Неві Шевчук називає «класичним Римом» (вірші «Чёрный пёс Петербург», «300-летие Петербурга»). Однак, Петербург у поета не претендує на місце спадкоємця Рима як імперії та оплоту релігії, а радше асоціюється з Римом як символом культури. Авторська інтерпретація опозиції Москва – Петербург зазнає сутнісної модифікації, оскільки офіційна столиця (Москва) сприймається поетом крізь призму «культурної столиці» (Санкт-Петербурга). Подібна рецепція, вочевидь, корелює з відомим віршем «Рождественский романс» Й. О. Бродського, поетичні перегукування із творчістю якого помітні також в інших віршах Шевчука (особливо там, де присутній значущий для обох поетів континуум – Ленінград – Петербург).

Петербурзький текст лірики Шевчука являє собою домінуючу й визначальну для цього феномена константу, сутність якої (за В. М. Топоровим) «визначається не стільки єдиним об'єктом опису, скільки монолітністю (єдність і цілісність) максимальної змістової настанови (ідеї) – шлях до морального порятунку, до духовного відродження за умов, коли життя гине в царстві смерті, а

неправда й зло тріумфують над істиною й добром»¹. Саме шлях до духовного відродження й морального порятунку є однією з магістральних ідей усієї лірики Юрія Шевчука, чия творчість демонструє одну з генеральних стратегій сучасної російської літератури – актуалізацію міжвидового синтезу на новому рубежі «перехідної» культурної епохи кін. ХХ – поч. ХХІ ст.ст.

ВИСНОВКИ

У російській літературі ХІХ ст. складається й на межі ХІХ – ХХ ст.ст. завершує формування класична модель петербурзького тексту, яка в подальшій історичній динаміці розвитку культури та літератури зазнає семантичних і структурних трансформацій і модифікацій. Цей феномен становить актуальну й перспективну проблему наукового осмислення, зокрема на матеріалі сучасної російської поезії, в якій спостерігається активізація полівекторних художніх пошуків на рубежі ХХ – ХХІ ст.ст. як «перехідної» культурної епохи.

Аналіз сучасної наукової літератури з розглянутої проблеми дозволив виявити такі характерні тенденції: урізноманення методологічних підходів та збільшення кількості міждисциплінарних досліджень на перетині літературознавства, історії й культурології; зосередження наукових дискусій навколо таких проблем: сутність і структури явища, межі петербурзького тексту, місце й роль петербурзьких міфів в петербурзькому тексті й сучасній російській літературі загалом, опозиція «Москва – Петербург», кореляції петербурзького тексту з іншими надтекстами (міськими, «локальними», «текстами провінції»), кристалізація й осмислення регіональних текстів (московського, київського, вятського, пермського, кримського, венеціанського, паризького, лондонського тощо); активізація наукового осмислення проблеми петербурзького тексту в історико-культурній та естетичній динаміці літератури ХХ – ХХІ ст.ст.

Дослідження показало, що розвиток петербурзького тексту російської літератури ХХ ст. дозволяє стверджувати про модифікацію цього художнього феномена, зокрема, про таку його презентативну модель у російській літературі минулого сторіччя як лєнінградський текст, що пов'язаний із драматичними подіями російської історії. Утворення лєнінградського тексту стає найважливішою складовою формування нової версії петербургско-лєнінградського міфу і його наступної трансформації концептуального характеру.

Від самого початку лєнінградський текст виявляє полісемантичну матрицю, концептуальне ядро якої становлять: місто Леніна, колиска революції, центр революційних перетворень, місто радянське, місто-трудівник тощо. Незважаючи на низку перейменувань і перенесення адміністративного центру до Москви, Ленінград продовжував зберігати статус другої столиці, реалізованої нині у формулі-ідеї: «Петербург – культурна столиця Росії».

¹ Топоров В.Н. Петербургский текст русской литературы: Избранные труды. – Санкт-Петербург: «Искусство-СПб», 2003. – С.26-27.

Починаючи з 40-х рр. ХХ ст. важливим концептуальним ядром лєнінградського тексту стає осмислення в художній літературі трагічної історії блокади в роки Великої Вітчизняної війни. Блокадна складова лєнінградського тексту відображається, насамперед, у щоденникових, епістолярних, мемуарних і художніх свідченнях очевидців. Відбувається розширення полісемантичної матриці петербурзького тексту ХХ ст.: місто мужності й мучеництва, місто-герой, непереможне і нескорене з притаманним йому невичерпним життєствердним началом.

У «неофіційній» літературі, «лєнінградському андеграунді» 80-х рр. ХХ ст. спостерігається актуалізація ідеї Петербурга як центру й колиски духовності та високої культури з орієнтацією на традиції Золотого й Срібного століття російської літератури.

У 90-ті рр. ХХ ст. відзначається певний спад лєнінградського тексту, частково зумовлений як екстралітературними (перейменування в 1991 році Лєнінграда на Санкт-Петербург), так і інтралітературними чинниками (деконструкція радянського ідеоміфу в літературі російського постмодернізму).

На поч. ХХІ ст. стає помітною тенденція до посилення внутрішніх системних зв'язків у трансформованій версії петербурзько-лєнінградського тексту. У зв'язку з цим особливий інтерес викликає художнє осмислення блокади молодим поколінням поетів, зокрема, у творах Ігоря Вишневецького й Поліни Барскової, а також функціонування петербурзько- лєнінградського тексту на перетині літератури й музики у творчості поетів, композиторів, рок-музикантів Юрія Шевчука й Костянтина Кінчева.

Аналіз сучасної поезії з властивими їй багатовекторними художніми пошуками виявив магістральні стратегії творчого переосмислення традиції й активізації індивідуально-авторських версій петербурзького тексту в контексті перегляду аксіологічних орієнтирів.

Дослідження особливостей поезії Геннадія Григор'єва, що є представником «лєнінградського андеграунду», виявило домінантні стратегії розвитку петербурзького тексту кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: апеляцію до класики і творчий діалог із традицією; актуалізацію традиційних образів і мотивів, характерних для петербурзького тексту російської літератури, розширення й обігравання їх семантики; активізацію індивідуально-авторського начала при створенні художньої картини сучасного світу й становища людини в ньому. Григор'єв вибудовує у своїй поетичній творчості духовну вертикаль, пов'язану з пошуком аксіологічних і естетичних основ.

Спостереження над метричним репертуаром поезії Григор'єва дозволяють констатувати явне домінування класичних розмірів над некласичними, перевагу двоскладових розмірів над трискладовими. Натомість при використанні некласичних розмірів показовим є тяжіння автора до триударного дольника «цветаєвського типу» (за М. Л. Гаспаровим). Ці ритмічні особливості відповідають основним тенденціям розвитку сучасної російської лірики в її неокласичній версії. Дані, отримані при метричному аналізі віршів, свідчать про те, що в осмисленні традиції петербурзького тексту поет орієнтується, насамперед, на пушкінську творчість і поезію Срібного століття. Вступаючи у

творчий діалог із класикою, Григор'єв загострює увагу на філософських проблемах буття, людини й світу, культури, що визначає внесок поета в петербурзький текст російської літератури й обумовлює віднесення творчості Григор'єва до «пізніх петербуржців».

Оригінальне художнє втілення лєнінградського тексту й складну синтетичну структуру виявляє книга Ігоря Вишневецького «Лєнінград». Автор твору, використовуючи музично-поетичний екфразис, різні способи ритмічної організації тексту, вводючи в тканину твору схематично записані музичні фрагменти, цитуючи документи, переосмислює ключові міфи, що лежать в основі петербурзького тексту російської літератури, створює індивідуально-авторську версію лєнінградського тексту.

У циклі Поліни Барскової «Сделанность (Лєнінградские картины)» виявлено зв'язок з концепцією аналітичного мистецтва Павла Філонова. Основним засобом створення авторської версії петербурзько-лєнінградського тексту у Барскової є криптографія потужного шару історико-культурних ремінісценцій і алюзій (біографія П. М. Філонова, мемуари, класична російська література, відомі історичні події).

Як у Вишневецького, так і у Барскової в центрі уваги – свідомість людини світу мистецтва, творця. Подібним є також принцип найменування головних героїв – буквами грецького алфавіту (композитор Гліб Альфа у Вишневецького й художник Ph у Барскової). Творче начало в людині вбачається сучасним поетам тим рятівним модусом, що здатний протистояти хаосу й деструкції та націлений на відродження життєствердного начала й культурного буття в новій якості.

Аналіз осмислення петербурзького тексту на основі книги «Лєнінград» Ігоря Вишневецького й двох поетичних циклів «Сделанность (Лєнінградские картины)» і «Пылкая Дева, или Приключения Зинаиды Ц.» Поліни Барскової виявили такі характерні тенденції: продуктивне функціонування моделі лєнінградсько-петербурзького тексту; художнє переосмислення теми блокади з позицій сучасності; звернення до справжніх архівних документів, мемуарів, щоденників, свідчень про блокаду Лєнінграда й включення їх у художній текст; довільне чергування віршованих та прозових фрагментів; створення складних синтетичних полотен із поліфонічною й поліметричною структурою; активне експериментування в царині художньої форми в річищі неоавангардних пошуків сучасної російської поезії.

Масовий інтерес до Лєнінграда-Петєрбурга наприкінці ХХ ст. виникає значною мірою завдяки синтезу мистецтв музики й літератури, активізація якого пов'язана з «перехідністю» культурних епох (на двох рубежах ХХ ст.). Особливий феномен у рамках сучасного літературного процесу являє собою рок-поезія, що відроджує ідею синкретичної єдності різних видів мистецтва. Яскравим прикладом синтезу літератури і музики є лірика Юрія Шевчука (поета, музиканта, незмінного лідера рок-гурту «ДДТ»), чия творчість досліджується як складова сучасної російської поезії й активно вивчається у зв'язку із субкультурою російського року.

Пізнання міста як шлях до духовного відродження й морального порятунку в ліриці Шевчука є однією з магістральних ідей, що лежить в основі

його індивідуально-авторського варіанта петербурзького тексту. Літературоцентричність петербурзького міфу у версії Шевчука не викликає сумнівів, причому він звертається не тільки до прецедентних текстів (наприклад, посилання на окремі рядки й повороти сюжету «Мідного вершника»), але й до постатей письменників – творців петербурзького тексту. Тяжіння до експерименту, пошуку нових засобів вираження націлене на зображення Петербурга як відбиття особистості ліричного героя й самоідентифікації поета в цьому місті, що є улюбленою темою автора. Отже, петербурзький текст російської літератури проявляється у ліриці Шевчука як вічний пошук самоідентифікації через культуру.

Отримані результати віршознавчих досліджень, особливо спостереження над метричним репертуаром, підтверджують, що в сучасній російській ліриці не можна визначити єдину модель «петербурзької» поетики. Натомість у творчості сучасних поетів наявний безперервний діалог із класичним петербурзьким текстом. Доцільно говорити про різноманітний комплекс індивідуально-авторських стратегій, що ґрунтуються на традиції класичного петербурзького тексту, а також враховують досвід ХХ ст. в тому або іншому ракурсі. Залежно від особистості й естетичної позиції поета це може бути орієнтація на неокласичну (Геннадій Григор'єв) чи авангардну поетику (Поліна Барскова) або синтез музики й поезії як вираження творчої й громадянської позиції поета (Юрій Шевчук), але неодмінно підкріплена багатоплановим діалогом із класиками й сучасниками, традицією петербурзького тексту, інтересом до історії, зокрема до блокади Ленінграда (Ігор Вишневецький, Поліна Барскова).

Петербурзький текст сучасної російської лірики демонструє розмаїття індивідуально-авторських стратегій й різних форм вираження (на ідейно-тематичному, образному, строфічному, ритмічному рівнях), які неможливо звести до спільного знаменника єдиної поетологічної моделі, проте які об'єднують апеляція й переосмислення класичного петербурзького тексту. Сучасна російська поезія не припиняє діалог із класикою, продовжуючи при цьому активно шукати нові засоби вираження, втілення й збагачення ідей, образів і міфів, характерних для традиції петербурзького тексту. Враховуючи досвід усієї російської поезії, вступаючи у творчий діалог з попередниками й сучасниками, додаючи нове індивідуально-авторське бачення, сучасна російська лірика веде напружені аксіологічні й художні пошуки, звертаючись не тільки до сфери літератури, але й до інших видів мистецтв, «позалітературних» текстів (історичних документів, музичних творів тощо), і таким чином робить свій внесок у пошук нових шляхів розвитку російської літератури в ХХІ столітті.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кондакова Д. Ю. Петербургский текст в лирике Ю. Шевчука (на примере сборника «Сольник») / Д. Ю. Кондакова // Літературознавчі студії : зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / відп. ред. Г. Ф. Семенюк. – К. : ВПЦ Київський університет, 2010. – Вип. 26. – С. 293–298.

2. Кондакова Д. Ю. Петербургский текст в поэзии Геннадия Григорьева / Д. Ю. Кондакова // Русская литература. Исследования : сб. науч. трудов / Киев. нац. ун-т им. Тараса Шевченко; Ин-т лит-ры им. Т.Г. Шевченко; [редкол.: А. Ю. Мережинская и др.]. – К. : Логос, 2010. – Вып. 14. – С. 222–231.

3. Кондакова Д. Ю. Понятие «петербургский текст» в современной научной рецепции / Д. Ю. Кондакова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – Вип. 61. – С. 276–280. – (Серія Філологія. № 936)

4. Кондакова Д. Ю. Традиция Серебряного века в аспекте Петербургского текста в поэзии Геннадия Григорьева (к постановке вопроса) / Д. Ю. Кондакова // Етнічні виміри універсуму: мова, література, культура : збірник Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / ред. кол. : Г.Ф. Семенюк та ін. – К. : ВПЦ Київський університет, 2011. – С. 219–225.

5. Кондакова Д. Ю. Модификация Петербургского текста в творчестве Полины Барсковой (на примере цикла «Сделанность (Ленинградские картины)») / Д. Ю. Кондакова // Русская литература. Исследования : сб. научных трудов Киев. нац. ун-т им. Тараса Шевченко; Ин-т лит-ры им. Т.Г. Шевченко. – К. : Логос, 2011. – Вып. 15. – С. 165–176.

6. Кондакова Д. Ю. Оппозиция «Москва-Петербург» в тексте песни «Мой город» К. Кинчева и Рикошета в контексте петербургского текста русской литературы / Д. Ю. Кондакова // Русская рок-поэзия: текст и контекст : сб. науч. тр. – Екатеринбург; Тверь, 2011. – Вып. 12. – С. 220–227.

7. Кондакова Д. Ю. Петербурго-ленинградский текст современной русской поэзии: Полина Барскова «Сделанность (Ленинградские картины)» / Д. Ю. Кондакова // Печать и слово Санкт-Петербурга (Петербургские чтения – 2011): в 2 ч. – Ч. 2: Литературоведение : сб. науч. тр. – СПб. : СПГУТД, 2012. – С. 274–283.

8. Кондакова Д. Ю. «Ленинград» Игоря Вишневецкого: специфика модели петербургского текста / Д. Ю. Кондакова // Печать и слово Санкт-Петербурга (Петербургские чтения – 2012) : в 2 ч. – Ч. 2: Литературоведение : сб. науч. тр. – СПб. : СПГУТД, 2013. – С. 284–293.

9. Кондакова Д. Ю. Художественные контексты «городских текстов» Ю. Шевчука / Д. Ю. Кондакова // Русская рок-поэзия : текст и контекст : сб. науч. тр. – Екатеринбург; Тверь, 2013. – Вып. 14. – С. 254–260.

АНОТАЦІЇ

Кондакова Д. Ю. Петербурзький текст у сучасній російській ліриці: вектори художніх пошуків. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.02 – російська література. – Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2014.

У дисертації досліджено функціонування петербурзького тексту у сучасній російській ліриці в співвідношенні із полівекторними художніми

пошуками літератури.

Розглянуто семантико-структурні трансформації та модифікації моделі петербурзького тексту, визначено й окреслено особливості лєнінградського тексту та його складові (тема блокади, «новий есхатологізм» тощо).

Проаналізовано специфіку індивідуально-авторських версій петербурзького тексту у поезії Геннадія Григор'єва, Ігоря Вишневецького, Поліни Барскової, Юрія Шевчука.

Доведено, що у творчості сучасних російських поетів наявне творче переосмислення традиції петербурзького тексту. Незалежно від естетичних уподобань авторів, орієнтованих неокласику (Г. Григор'єв), неоавангардизм (П. Барскова, І. Вишневецький), рок-поезію (Ю. Шевчук) та ін., сучасна російська лірика продовжує активно шукати нові засоби вираження, втілення й збагачення ідей, образів та міфів, характерних для традиції петербурзького тексту. Спираючись на досвід усієї російської поезії, вступаючи у творчий діалог з попередниками і сучасниками, додаючи нове індивідуально-авторське бачення, сучасна російська лірика веде напружені аксіологічні й естетичні пошуки, апелюючи до різних видів мистецтв, «позалітературних» текстів (історичних документів, музичних творів тощо) і робить свій внесок у пошук шляхів розвитку літератури в ХХІ столітті.

Ключові слова: петербурзький текст, петербурзький міф, лєнінградський текст, надтекст, традиція, індивідуально-авторська версія, синтез мистецтв, сучасна російська лірика.

Kondakova D. The Petersburg Text in contemporary Russian lyrics: Directions of literary quest. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Philological Sciences with a specialization in Russian literature (10.01.02). National Pedagogical Dragomanov University, Ministry of Education and Science. – Kyiv, 2014.

The dissertation is the first attempt to study the directions of literary search in the Petersburg text of contemporary Russian poetry. The purpose of this study is to detect and examine the main trends in transformation and modification of the Petersburg text in the poetry of Gennady Grigoriev, Igor Vishnevetsky, Polina Barskova and Yuriy Shevchuk. The texts analyzed in this paper are for the first time comprehensively regarded as literary works that constitute the body of the Petersburg text in contemporary Russian lyrics, and are as such compared with the classical model of the Petersburg text. The paper describes the ways in which the aforementioned authors had contributed to the development of the Petersburg text of the late XX – early XXI Russian lyrics by defining and analyzing their personal literary mythologies.

This dissertation also outlines the key features of the Leningrad text (including "new eschatology") and analyzes its inner system ties with the Petersburg text. The evolution of the Petersburg text is furthermore discussed and scrutinized in correlation with the multipolar quality of the esthetic quest in contemporary literature.

Key words: Petersburg text, Petersburg myth, Leningrad text, subtext, tradition, individual authorial models, synthesis of the arts, contemporary Russian poetry.

Кондакова Д. Ю. Петербургский текст в современной русской лирике: векторы художественных поисков. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 – русская литература. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2014.

В диссертации исследован петербургский текст в современной русской лирике. На примере творчества Геннадия Григорьева, Игоря Вишневецкого, Полины Барсковой и Юрия Шевчука всесторонне изучены функционирование, трансформации и модификации петербургского текста русской лирики рубежа XX–XXI веков, а также определены особенности ленинградского текста и его внутрисистемные связи с петербургским текстом.

Изучение петербургского текста является частью более широкой проблемы – специфики сверткостов. В то же время петербургскому тексту в данном исследовательском поле принадлежит особое место, поскольку именно с рассмотрения семиотики города на примере Петербурга началось активное исследование городских текстов. Однако на сегодняшний день в научной литературе, посвящённой изучению петербургского текста, всё ещё сохраняется неопределённость в отношении границ данного феномена: его рассматривают как ограниченное определенными временными рамками явление или как открытую развивающуюся систему.

В диссертации рассмотрено развитие петербургского текста в XX столетии, возникновение ленинградского текста и выявлена его преемственность по отношению к петербургскому тексту. Показано, что, хотя формирование «канонического» корпуса текстов, закрепление ряда мифов, составляющих семантическое ядро петербургского текста, завершается в период Серебряного века, ленинградский текст, формирующийся с наступлением новой эпохи и переименованием города, неявно продолжает ориентироваться на традицию петербургского текста.

В работе подчёркнуто и осмыслено возникновение компенсаторных явлений, попыток сопротивления чрезмерной идеологизации, когда наряду с официальным названием города утверждается эвфемизм «город на Неве», связывающий новые мифы со старыми, закрепляется единство исторической традиции. Выявлено, что, несмотря на утверждение в «официальной» советской литературе канона восприятия города с новым семантическим наполнением, возникают новые мифы, вытесняющие прежние (так, эсхатологический миф на определённое время замещается идеологическим).

Специфика петербургского-ленинградского текста отчетливо выступает на фоне сопоставления с московским текстом, обнаруживая принципиальное отличие в том, что Москве как семиотическому пространству, несмотря на долгую и богатую историю, несвойственна способность мифопорождения. В то время как мифогенная способность, унаследованная ленинградским текстом от

петербургского, свидетельствует о том, первый является исторической модификаций последнего.

Основное внимание в текущем исследовании сосредоточено на исторической преемственности и непрерывности развития петербургско-ленинградского текста, которая с особой наглядностью выступает в лирике современных русских поэтов, живущих в Петербурге и/или пишущих о нём, а также в усиливающейся тенденции к осмыслению и творческому переосмыслению традиции петербургского текста русской литературы. В диссертации данная тенденция исследована на примере творчества одного из «поздних петербуржцев» Геннадия Григорьева, а также Игоря Вишневецкого, Полины Барсковой и рок-поэта Юрия Шевчука. Проанализированы индивидуально-авторские стратегии: ориентация на неоклассическую (Геннадий Григорьев) либо авангардную поэтику (Полина Барскова, Игорь Вишневецкий), синтез музыки и поэзии (Юрий Шевчук).

В результате исследования стало очевидным, что при всех стилевых и жанровых различиях, которые не позволяют говорить о единой модели петербургского текста, в поэзии всех четырёх рассматриваемых авторов актуализируется литературный контекст традиционных образов и мотивов, характерных для петербургского текста русской литературы вообще и периода Серебряного века в частности, а также выявлено, что петербургский текст в современной русской лирике существует в форме непрерывного диалога с классическим петербургским текстом.

Ключевые слова: *петербургский текст, петербургский миф, ленинградский текст, сверхтекст, традиция, индивидуально-авторские модели, синтез искусств, современная русская лирика.*